

Partiledareffekter även i Sverige? — Partiledarpopularitetens betydelse för valresultatet i Sverige ur ett jämförande perspektiv

AV PETER ESAIASSON

1. Inledning¹

Liberalen och statsmannen Karl Staaff lär en gång ha sammanfattat partiledarens uppgift till att vara medelpunkt, fana och spottkopp. Karl Staaff tog med sin drastiska formulering fasta på att partiledaren har två funktioner att fylla: att delta i utformningen av partiets politik och att fungera som partiets ansikte utåt i kontakten med väljarna.

Med uppgiften att vara partiets representant och talesman inför väljarna följer att partiledaren på ett omedelbart sätt kan påverka valresultatet. Partiledaren har, i första hand genom massmedias intensiva bevakning av hans person, unika möjligheter att påverka människors bild av det parti han representerar. I den utåtriktade verksamheten betraktas emellertid partiledaren inte bara som representant för sitt parti, han framkallar också *som person* känslor hos valmanskåren. I denna uppsats skall undersökas om det faktum att en partiledare är mer eller mindre populär bland väljarna har någon betydelse för resultaten i de politiska valen.

Uppsatsen har två syften. *Det första syftet* är att, ur ett länderjämförande perspektiv, diskutera vilka politiska faktorer som bestämmer möjligheterna för att partiledarnas personliga popularitet – eller impopularitet – skall påverka valresultatet i ett politiskt system.

Det andra syftet, som är att betrakta som huvudsyftet, är att undersöka om partiledarnas personliga popularitet har någon betydelse för valresultatet i Sverige. Sören Holmberg drog efter en undersökning av 1979 års val slutsatsen att partiledarpopularitetens inflytande är obetydligt. Denna uppfattning delas av andra ledande forskare och politiker. Genom att replikera en välkänd partiledarstudie från sextiotalets Storbritannien på svenskt

material kan en något annorlunda slutsats dras. I samband med analysen kommer svagheter och brister i den brittiska studien att påpekas och i görligaste mån åtgärdas.

1.1 Partiledareffekter

En partiledares popularitet påverkas av partipolitiska omständigheter. Människors värdering av partiledaren är nära sammanlänkad med värderingen av det parti han representerar. Vad som här kommer att undersökas är om partiledarens personliga popularitet har någon betydelse för valresultatet *oberoende av hur väljarna värderar de politiska partierna*.

Ett nödvändigt villkor för att partiledarnas personliga popularitet skall ha någon betydelse för *valresultatet* är att det finns en partiledarpopularitetseffekt på *människors röstningsbeteende*.² Villkoret är emellertid inte tillräckligt. Människors värdering av partiledarna kan ha en stark effekt på deras röstningsbeteende utan att valresultatet påverkas – i den händelse popularitetseffekterna tar ut varandra. För att partiledarnas personliga popularitet skall påverka valresultatet krävs att minst ett parti vinner fler röster än vad det förlorar på människors värdering av partiledarna. Den empiriska analysen här gäller i första hand popularitetseffekter på människors *röstningsbeteende*, men det yttersta syftet är att studera om dessa effekter får några konsekvenser för valresultatet. Det allmänna begreppet "*partiledareffekt*" innefattar både effekter på röstningsbeteende och betydelse för valresultatet.

Det finns två typer av partiledarpopularitetseffekter på människors *röstning*. För det första kan inställningen till partiledarna ha en *direkt effekt* på väljarnas val av parti: väljarna röstar efter värde-

ringen av partiledarnas personliga popularitet oberoende av vad de tycker om partierna. För det andra kan partiledarnas personliga popularitet ha *indirekta effekter* genom att väljarnas värdering av partiledarna färgas av sig på deras värdering av partierna över tid och därigenom påverkar röstningsbeteendet.

Vidare är det ur ett jämförande perspektiv nödvändigt att skilja mellan partiledareffekter i *presidentval* och i *parlamentsval*.³ I nationer med direktvalda presidenter, som USA och Frankrike, kan partiledarnas personer påverka resultaten i båda valen. Amerikanska forskare talar om 'presidential coattails' och menar med det att väljarna inte bara röstar på en uppskattad presidentkandidat i presidentvalet, utan också på hans partibröder i valen till kongressen; partierna hänger sig fast vid sin presidentkandidats rockskört. Även om en partiledare i ett parlamentariskt system inte direkt kan jämföras med en amerikansk presidentkandidat kommer beteckningen 'rockskörts-effekt' fortsättningsvis att användas synonymt med 'partiledarpopularitetseffekt' och 'popularitetseffekt'.

2. Möjligheter för partiledareffekter

Partiledare och partiledarpopularitet är ett problemområde som lämpar sig dåligt för generaliseringar. Det historiskt specifika i en politisk ledargestalts dragningskraft gör det svårt att formulera allmängiltiga utsagor. Likväl torde *möjligheterna* för partiledareffekter i ett politiskt system variera med ett antal politiska faktorer. Här har urskiljts fem förutsättningar som antas skapa de bästa möjligheterna för partiledareffekter.

För det första antas möjligheterna för partiledareffekter vara påverkade av *konstitutionella omständigheter*. Möjligheterna förmodas vara bättre i nationer med direktvalda politiskt betydelsefulla presidenter än i nationer med renodlat parlamentariska system. En populär presidentkandidat drar i första hand röster till sin egen kandidatur i presidentvalet, men han har också bättre möjligheter än partiledare som inte är presidentkandidater att hjälpa fram sitt parti i parlamentsvalet (jfr Epstein 1966, kap 4). Bland västerländska nationer med inflytelserika direktvalda presidenter märks i första hand USA och Frankrike, men också Finland och Portugal.

En andra faktor som kan bestämma möjligheterna för partiledareffekter är kopplad till *partiernas och partisystemens förankring i historien*.

Partiledareffekten förmodas vara svag i etablerade partisystem vars politiska liv utmärks av varaktiga partier. I sådana partisystem struktureras människors röstningsbeteende av deras inställning till partierna och inte av åsikten om en mer tillfällig partiledare (jfr Sparre-Nilson 1983; se också Budge et al. 1976).

De flesta västerländska partisystem har sina rötter långt tillbaka i tiden, vilket undergräver möjligheterna för partiledareffekter. Nyblivna demokratier som Grekland, Spanien och Portugal utgör undantag. Inte heller Frankrikes partisystem är fast grundat i historien (jfr Lipset & Rokkan 1967).

En *tredje* faktor som kan påverka möjligheterna för partiledareffekter är *vilken typ av partier* som konstituerar ett partisystem. Inom forskningen kring partier och partisystem har två idealtyper av partier urskiljts: rationella röstvinnarpartier och demokratipartier (Wright 1971). Rationella röstvinnarpartier är svagt organiserade kaderpartier med den övergripande målsättningen att vinna val. Demokratipartier är starkt organiserade ideologiska masspartier som ser det politiska delta-gandet som något värdefullt i sig; för dessa partier är en valseger ett medel för att kunna genomdriva ett politiskt program. Verklighetens partier kan placeras någonstans på en skala mellan dessa båda ytterpunkter.

Partiledarens person är av störst vikt i partisystem dominerade av rationella röstvinnarpartier. I avsaknad av partiskiljande ideologiska frågor skjuter rationella röstvinnarpartier fram partiledaren som en resurs i kampen om väljarna. Demokratipartiernas begäran om mandat för sina politiska program lämnar mindre utrymme för partiledarnas personliga popularitet att locka över väljare från konkurrerande partier.

Som ett partisystem dominerat av partier närliggande den rationella röstvinnarmodellen kan det amerikanska nämnas. Både det republikanska och det demokratiska partiet fungerar i första hand som valmaskiner. Också de båda stora kanadensiska partierna, liberalerna och de konservativa, närmar sig denna modell. Österrike, Nederländerna och Belgien utgör, med sina djupgående skiljelinjer, exempel på partisystem där partier närliggande partidemokratimodellen har överhanden (jfr Mommsen-Reindl 1980; Daalder 1979; Mabile & Lorwin 1979). Samma karakteristik gäller för Sverige och övriga nordiska partisystem.

En fjärde faktor som kan påverka möjligheterna för partiledareffekter är vilket *valsätt* som prakti-

seras. Majoritetsval i enmansvalkretsar har betraktats som en garanti för personinslag i valkampanjen. Med ett sådant valsätt premieras emellertid *lokala kandidater*. För att *partiledarnas* popularitet skall påverka valresultatet krävs en centraliserad politisk debatt. Betingelserna för centraliserade debatter och därmed för partiledareffekter kan sägas vara bäst med ett proportionellt valsätt (Katz 1980; se också SOU 1977:94). Bland nationer med proportionellt valsätt kan de nordiska länderna nämnas. Majoritetsval i enmansvalkretsar används i de anglosaxiska nationerna.

En femte och sista faktor som antas påverka möjligheterna för partiledareffekter är en nations *ledarkultur*. Med ledarkultur menas personlighetens traditionella roll i det politiska livet. I den mån en nations historia kännetecknas av starka och dominerande ledare ökar möjligheterna för partiledareffekter. Den empiriska klassificeringen är behäftad med svårigheter. Majoriteten av västvärldens nationer har upplevt perioder med dominerande ledare. Till kategorin dominant ledarkultur torde dock auktoritära samhällen som Tyskland och Japan, samt under lång tid auktoritärt styrda nationer som Spanien och Portugal, kunna hänföras.

2.1 Partiledarstudier

Frågan om partiledarpopularitetens betydelse för valresultatet har givits begränsad uppmärksamhet av forskare från Sverige och övriga Västeuropa. Men det finns exempel på västeuropeiska partiledarstudier, även om det mesta av forskningen inom området berör amerikanska förhållanden.

Sören Holmberg har genomfört den hittills enda systematiska studien av partiledarpopularitetens betydelse för valresultatet i *Sverige*. I en undersökning av 1979 års val fann han endast obetydliga popularitetseffekter på människors partival och benägenhet att byta parti, när väl inställningen till partierna kontrollerades (Holmberg 1981, kap 7).

I *Danmark* menar sig däremot valforskaren Torben Worre ha funnit en viss rockskörtseffekt (Worre 1979). Den metod Worre använde sig av – att fråga intervjupersonerna om anledningen till sitt partival – är emellertid inte invändningsfri (se t ex Brody & Page 1972). Men trots de metodologiska tveksamheterna antyder resultaten att partiledarnas popularitet har en viss, om än inte särskilt stor, betydelse för valresultatet i Danmark.

Västtyska partiledarstudier är förhållandevis

talrika. Konrad Adenauers centrala roll för CDU:s utveckling till det dominerande borgerliga partiet har t ex behandlats i ett flertal sammanhang (se t ex Heidenheimer 1977; jfr också Meszaros 1977). Även i senare val har rockskörtseffekter kunnat registreras. Forskare som Hans Klingemann, Charles Lewis Taylor, Helmut Norpoth, Jürgen Falter och Hans Rattinger har samtliga funnit partiledareffekter av varierande styrka (Klingemann & Taylor 1978; Norpoth 1977; Falter & Rattinger 1983). Gemensamt för dessa studier är att enbart *direkta* rockskörtseffekter berörs. Långsiktiga, indirekta, popularitetseffekter har inte undersökts.

I *Storbritannien* har förekomsten av partiledareffekter prövats vid två tillfällen. David Butler och Donald Stokes analyserade, med hjälp av bl a paneldata, två parlamentsval i mitten på sextiotalet. Resultaten, som finns redovisade i boken "Political Change in Britain", tyder på att labours Harold Wilson hade en positiv inverkan på sitt partis valresultat (Butler & Stokes 1969, kap 17). Butler och Stokes' välkända studie presenteras utförligare nedan.

Bo Särilvik och Ivor Crewe ägnar i boken "Decade of Dealignment" likaså partiledarproblematiken viss uppmärksamhet, men nu vad beträffar 1979 års val. Särilvik och Crewe finner, utan att göra någon mer djuplodande analys, inget belägg för att vare sig Margaret Thatchers eller Jim Callaghans popularitet påverkade valresultatet. Däremot kan liberalen David Steel ha haft en positiv inverkan på sitt partis väljarstöd (Särilvik & Crewe 1983, kap 5).

I *Frankrike* kan partiledarnas personer påverka resultaten i dels presidentvalen, dels parlamentsvalen. Converse och Dupeux har i en komparativ studie av människors attityder till presidenterna och tillika generalerna Charles de Gaulle och Dwight D Eisenhower upptäckt popularitetseffekter i båda typerna av val. Converse och Dupeux menar att det fanns en klar tendens hos den franska allmänheten att låta värderingen av de Gaulle bestämma röstningsbeteendet (Converse & Dupeux 1966).

Även om metoderna inte är lika rigorösa, har partiledareffekter spårats också under femte republiken, och även beträffande andra personer än Charles de Gaulle. Vid den första omgången av 1974 års presidentval segrade t ex Giscard d'Estaing tack vare mitten- och högerväljarnas positiva inställning till hans person (Charlot 1975). Roy Pierce har redovisat siffror som visar att männi-

skors värdering av partiledarna och partierna vid 1968 års parlamentsval var delvis oberoende av varandra (Pierce 1981). Och vid 1981 års parlamentsval bars socialistpartiet fram av Mitterands popularitet (Goldey & Knapp 1982).

I *Spanien* har forskare funnit relativt kraftiga partiledareffekter. En knapp tredjedel av de väljare som stödde Adolfo Suarez centerdemokratiska union i 1979 års val gjorde det med hänvisning till partiledarens person. Och även de socialistiska och kommunistiska väljarna tog i stor utsträckning hänsyn till partiledarna (Maravall 1982; jfr McDonough et al. 1981). Även om motsvarande invändningar som mot den danska studien kan riktas mot analysen, är resultatet ett uttryck för det omfattande personinslaget i spansk politik.

I *USA* har inställningen till presidentkandidaternas personer funnits med som obligatorisk förklaringsfaktor till människors röstningsbeteende genom hela valforskningshistorien (jfr Berelson et al. 1954; Campbell et al. 1960). Resultaten från ett imponerande antal analyser visar att kandidat-evalueringen spelar roll för resultaten i *presidentvalen*. Hur stor denna roll är skiftar dock med faktorer som kandidaternas karisma och aktuella politiska omständigheter. Jimmy Carters förlust till Ronald Reagan vid 1980 års presidentval kan t ex till stor del förklaras av att väljarna misströdde Carters kompetens (Marcus 1982).

Om presidentvalen stått i fokus för de amerikanska valforskarna har rockskörtseffekten i parlamentsvalen givits mindre utrymme. En utbredd uppfattning är att effekten är som starkast vid presidentvalen – den segrande kandidaten drar med sig sina partifränder på sin rockskört – för att sjunka betydligt vid mellanårsvalen. Med en sedvanligt uttrycksfull formulering talar man om partiledareffektens "surge and decline" (se Campbell 1966). Debatten om rockskörtseffekten gäller i stor utsträckning effekten *styrka* (se t ex Kernell 1977; Kritzer & Eubank 1979). Att ifrågasätta förekomsten av effekter är mindre vanligt.

Kanada erbjuder ett par exempel på partiledarstudier. Inställningen till partiledarna rapporteras ha haft en relativt kraftig oberoende inverkan på väljarnas partival vid 1968, 1974 och 1979 års val. Analysresultaten visar att värderingen av partiledarna betydde mest för icke partiidentifierade väljare utan politiskt intresse. Vad beträffar partiledarnas personliga betydelse för *valresultatet* gjorde liberalerna nettovinst på Pierre Trudeauas popularitet (Clarke et al. 1979; Clarke et al. 1982; jfr Irvine 1982).

Partiledarstudier har genomförts också i *Australien* och *Israel*. I den australiensiska studien kartlades intervjupersonernas inställning till partiledarna med hjälp av en serie öppna frågor. Utan egentlig empirisk prövning konkluderades att värderingen av partiledarna har betydelse för väljarnas röstning (Aitkin 1977). Den israeliska undersökningen är en psykologiserande analys av orsakerna till människors *partisynpati* snarare än till faktisk röstning. Tesen att människor från lägre samhällsskikt mer än andra tar hänsyn till partiledarnas personliga framtoning verifieras delvis (Ben-Sira 1983). Resultaten kan tolkas som att det finns en rockskörtseffekt även i Israel.

Överges de strikta metodiska och materialmässiga krav på partiledarstudier som hittills ställts, växer antalet undersökningar snabbt. Diskussioner om partiledareffekter grundade på valresultat och aggregerade opinionsmätningar är vanliga. Här skall ett par sådana fall av särskilt intresse behandlas.

Vid sidan om USA och Frankrike är Finland och Portugal de enda två västerländska nationerna med direktvald politiskt betydelsefull president (Smith 1984). De *finska* presidentvalen avgörs traditionellt av människors inställning till både kandidaterna och partierna. Förekomsten av rockskörtseffekter i parlamentsvalen är mer omväxlig. Socialdemokraterna beräknas endast ha vunnit marginellt på president Koivistos massiva popularitet i 1983 års parlamentsval (Pesonen & Oksanen 1982, 1983).

Sedan den *portugisiska* demokratin upprättades har två presidentval och fem parlamentsval hållits. Personfaktorn har varit stark i presidentvalen. President Eanes har däremot inte tagit ställning i parlamentsvalen. Och det finns heller inga tecken på att partierna som stött Eanes' kandidatur vunnit extra röster på detta (Pimlott 1981; Goldey 1983).

2.2 En systematiserad diskussion

Partiledareffekter av varierande styrka har registrerats i merparten av de nationer där studier har genomförts. I detta avsnitt skall resoneras om vilken eller vilka av de fem urskilda faktorerna som har störst betydelse för möjligheterna till partiledareffekter. Någon regelrätt statistisk analys har inte genomförts: antalet observationer räcker inte till för en sådan. Inte heller kommer samspelet mellan olika förklaringsfaktorer att tas i beaktande. Valsättet kan t ex tänkas stå i ett ömsesidigt

orsaksförhållande med flera andra faktorer. Vidare tillkommer det notoriska problemet med det historiskt unika i partiledarnas dragningskraft. Av det sagda framgår att analysen snarast skall ses som en systematiserad diskussion.

Konstitutionella omständigheter bestämmer till en del möjligheterna för partiledareffekter. Kandidaternas popularitet påverkar resultaten i *presidentvalen* i samtliga fyra nationer med direktvalda presidenter. Vad beträffar möjligheterna för rockskörtseffekter blir slutsatsen annorlunda. En strikt test är ogenomförbar, men presidentstyre tycks inte medföra att möjligheterna för att partiledarnas personliga popularitet skall påverka resultaten i *parlamentsvalen* förändras i någon större utsträckning. Att inneha presidentämbetet är ingen garanti för att en partiledares popularitet påverkar valresultatet mer än vad han annars skulle ha gjort (jfr exemplen USA, Kanada och Finland, se nedan).

Möjligheterna för partiledareffekter är heller inte med nödvändighet beroende av partisystemets *förankring i historien*. Partiledareffekten är tex påtaglig i USA, trots att det amerikanska partisystemet har kallats världens först utvecklade, och trots att den amerikanska allmänheten är invand med partiernas existens (jfr Sartori 1976). Också i Storbritannien, där likaså de politiska partierna har en lång historia, har partiledareffekter uppmätts. Partiledarnas personliga popularitet har således betydelse för valresultatet även i historiskt förankrade partisystem.

Bland de *nybildade partisystemen* finns relativt kraftiga partiledareffekter i Spanien. Systematiska studier från de båda övriga nybildade partisystemen – Grekland och Portugal – saknas. Ett par observatörer av grekiska val menar dock att väljarna identifierar partierna med hjälp av partiledarna. Partiledarnas popularitet bestämmer i stor utsträckning valresultatet (jfr Macridis 1981; Elephantis 1981).

På grundval av befintliga forskningsresultat kan ett preliminärt sambandsmönster skisseras. Möjligheterna för partiledareffekter är goda under ett partisystems formeringsstadium. Men sambandet mellan partisystemets varaktighet och möjligheterna för partiledareffekter är inte överdrivet starkt. Partiledarpopularitetens betydelse minskar inte nödvändigtvis i takt med att partisystemet etableras. Andra faktorer bestämmer möjligheterna för partiledareffekter i stadgade partisystem.⁴

Valsättet var ytterligare en faktor som förmoda-

des påverka möjligheterna för partiledareffekter. Villkoret för partiledareffekter är centraliserade politiska debatter, vilka antogs vara befrämjande av ett proportionellt valsätt. Tillgängliga forskningsresultat ger inget stöd åt tesen. Partiledareffekten är tvärtom lägre i länder med proportionellt valsätt. (Jämför Sverige och Danmark med de anglosaxiska nationerna.)

Ledarkultur var en annan utpekad faktor som kunde bestämma möjligheterna för partiledareffekter. Partiledarpopulariteten förväntades ha störst betydelse i länder där starka och auktoritära ledare dominerat historien. I enlighet med antagandet återfinns en märkbar partiledareffekt i Västtyskland. Men partiledareffekter har registrerats även i nationer utan auktoritär ledarkultur, varför villkoret inte kan betraktas som nödvändigt.

Systematiska studier från två av de tre övriga nationer som tillskrevs en auktoritär ledarkultur – Japan och Portugal – saknas. Enligt textböckerna bestäms dock japanska väljares röstningsbeteende i stor utsträckning av inställningen till de *lokala kandidaterna* (Richardson 1975). Är iakttagelsen korrekt kan, allt annat lika, inte heller auktoritär ledarkultur betraktas som en avgörande förutsättning för möjligheterna för partiledareffekter. Bristen på data gör att det spekulativa i slutsatsen inte nog kan understrykas.

Den återstående hypotetiska faktor som bestämmer möjligheterna för partiledareffekter är partisystemets dominerande *partityp*. Befintliga resultat antyder att möjligheterna för partiledareffekter är betydligt bättre i nationer dominerade av rationella röstvinnarpartier – som USA och Kanada – än i nationer där demokratipartier har överhanden – som i Sverige och Danmark.

Vid en jämförelse framstår partisystemets dominerande *partityp* som den viktigaste faktorn. Rockskörtseffekter återfinns tex i både USA och Kanada som har olika konstitutioner men liknande partityper, medan den är svagare i Finland som i likhet med USA har presidentstyre, men där partierna närmar sig partidemokratimodellen. Tyskland är en annan nation med regelbundna partiledareffekter vars partier under efterkrigstiden utvecklats mot den rationella röstvinnarmodellen (jfr Kirchheimer 1966). Frankrike, som har en presidentinstitution påminnande om USA:s, är ett osäkrare fall. En rockskörtseffekt finns, men resultaten tyder på att den i första hand verkar inom de politiska blockkonstellationerna.

Enligt det uppställda antagandet skall partiledareffekten vara svagast i nationer med starkt organiserade demokratipartier som Nederländerna, Belgien och Österrike. Olyckligtvis saknas vetenskapliga undersökningar från dessa nationer. I stället får tesen om partitypens fundamentala betydelse verifieras av den begränsade partiledareffekten i jämförbara politiska system som Sverige och Danmark. För att bekräfta slutsatsen behövs emellertid ytterligare forskning.

Slutsatsernas relativitet tarvar en kommentar. Det hävdas inte att partitypen är den *enda* faktor som bestämmer möjligheterna för partiledareffekter. Såväl partisystemets varaktighet, ledarkulturen som konstitutionella omständigheter samvarierar med möjligheterna för partiledareffekter. Personinslaget i presidentval är t ex uppenbart. Det hävdas heller inte att partiledarpopulariteten fullständigt saknar betydelse i nationer med partier närstående partidemokratimodellen. Österrikes Bruno Kreisky utgör ett bevis på motsatsen (Stadler 1981). Och i kommande avsnitt skall förekomsten av rockskörtseffekter i Sverige – vars partier otvivelaktigt närmar sig partidemokratimodellen – granskas närmare. Det enda som hävdas är att av de undersökta faktorerna är partisystemets dominerande *partityp* det effektivaste prediktionsinstrumentet för var de kraftigaste partiledareffekterna återfinns.

3. Partiledareffekter i Sverige

Både forskare och ledande politiker är överens om att endast obetydliga rockskörtseffekter förekommer i Sverige. Sören Holmberg fann endast mycket svaga samband mellan åsikten om partiledarna och människors röstningsbeteende (Holmberg 1981, kap 7). Gösta Bohman hävdar i sin memoarbok "Så var det", med hänvisning till Holmbergs studie, att hans egen person inte på något direkt sätt ligger bakom moderaternas framryckning under sjuttioalet (Bohman 1983:334f). Och Bohmans syn på partiledarnas inflytande på valresultatet delas av välkända forskare som Per-Erik Back, Sten Berglund och Jörgen Westerståhl (Back & Berglund 1978; Holmberg m fl, 1977; se också Bäck 1983). Partiledaren har betydelse som partisymbol och som förmedlare av sitt partis politik (jfr Holmberg & Asp 1984, kap 4). Men hans personliga popularitet påverkar inte valresultatet i någon nämnvärd utsträckning. Svenska väljare röstar på partier, inte på partiledare.

Den etablerade bilden är övertygande och är

dessutom förenlig med analysen i föregående avsnitt. Ändå har partiledareffekter registrerats i *samliga* västerländska partisystem där systematiska studier har genomförts – utom i Sverige. Visserligen finns metodologiska brister i flera utländska studier, och kontrollkraven var hårdare i Holmbergs analys än i kanske någon annan undersökning. Men det finns ändå anledning att i de följande avsnitten ta upp frågan om förekomsten av partiledareffekter även i Sverige till förnyad behandling.

Den undersökning som kanske oftast återropas som stöd för antagandet om partiledareffekter även i utvecklade västeuropeiska partisystem är David Butler och Donald Stokes sextioalsstudie från Storbritannien (Butler & Stokes 1969, kap 17; för hänvisningar se t ex Richardson 1975; Aitkin 1977; Clarke et al. 1979; Holmberg 1981). Härnäst skall Sören Holmbergs studie ställas mot Butler & Stokes: finns skillnader dem emellan som kan förklara varför endast obetydliga partiledareffekter hittats i Sverige?

3.1 Två partiledarstudier

En närmare granskning visar att det finns både metodiska och materialmässiga skillnader mellan Holmbergs och Butler och Stokes studier. Den viktigaste *metodiska* skillnaden består i att delvis olika förklaringsfaktorer används. Holmberg prövar betydelsen av partiledarpopularitetens *absoluta* nivå. Hur hög uppskattningspoäng en partiledare tilldelas – under kontroll för partiuppskattningens absoluta nivå.⁵ Partiledarens och hans partis popularitet relateras sålunda till röstningsbeteendet, oberoende av andra partiers och partiledares popularitet. I den brittiska undersökningen används i stället partiledarnas *relativa popularitet* – deras popularitet i jämförelse med andra partiledare – som förklaringsfaktor till människors röstningsbeteende. Holmbergs analys visar att den *absoluta* partiledarpopulariteten endast har en obetydlig självständig direkteffekt på den svenska allmänhetens röstning. Butler och Stokes hävdar å sin sida att den *relativa* partiledarpopulariteten påverkar de brittiska väljarnas partival.⁶

Den *materialmässiga* skillnaden mellan de två undersökningarna består i att Butler och Stokes förfogade över paneldata, medan Holmberg, som själv introducerade popularitetsmätningarna i 1979 års valundersökning, tvingades arbeta med mätningar från endast en tidpunkt. Variationen i materialtillgång fick konsekvenser för analysen av *partibytarna*.

Butler och Stokes kunde demonstrera att inställningen till partiledarna hade en långsiktig, *indirekt*, effekt på de brittiska väljarnas tendens att byta parti. En positiv inställning till en partiledare beredde marken för framtida partibytten. Holmberg var hänvisad till att undersöka om den nuvarande värderingen av partiledarna påverkade sannolikheten att byta parti. Några direkta popularitetseffekter på partibytarna kunde inte spåras. Samtidigt efterlystes fortsatta undersökningar där även indirekta effekter skulle kunna studeras.

Vid en upprepning av Holmbergs analyser på material från 1982 års väljarundersökningar avslöjas inga dramatiska förändringar. Den svenska allmänhetens röstning påverkades inte heller i 1982 års val i någon större utsträckning av den absoluta nivån på deras uppskattning av partiledarna. Men det finns ändå anledning att stanna vid popularitetsmätningarna. Tack vare panelurvalet i 1979–1982 års valundersökningar är det nu möjligt att studera eventuella indirekta effekter även bland svenska väljare. Till yttermera visso har någon analys som tar sin utgångspunkt i partiledarnas *relativa* popularitet tidigare inte genomförts på svenskt material.

Teoretiskt kan åsikten om partiledarna ha en både tilldragande (pull) och frånstötande (push) effekt på människors val av parti.

I det följande kommer emellertid inte att undersökas om det är människors positiva eller negativa värdering av partiledarna som påverkar deras röstningsbeteende. Med den analysvariabel som kommer att användas – relativ partiledarpopularitet – är partiledarnas tilldragande och frånstötande effekt två sidor av samma mynt. En partiledares relativa popularitet medför per definition de övrigas impopularitet. För att avgöra om det är väljarnas positiva eller negativa värdering av partiledarna som bestämmer deras röstningsbeteende krävs ett mått på den absoluta nivån av uppskattningen av partiledarna.

3.2 Argument för partiledareffekter

Butler och Stokes presenterar fem argument för sin tes om att partiledarnas popularitet påverkade resultaten i 1964 och 1966 års brittiska parlamentsval:

i. Såväl labours Harold Wilson som de konservativas partiledare (Sir Alec Douglas-Home 1964; Edward Heath 1966) uppfyllde tre närmast logiskt uppställda krav för att partiledarnas personer skall påverka valresultatet: partiledarna skall vara kän-

da av allmänheten, människors aggregerade åsikter om dem skall vara ojämnt fördelade och de skall i väljarnas ögon kopplas till sina respektive partier (s 373–383).

Övriga fyra argument gäller partiledarnas *faktiska* betydelse för valresultatet:

ii. Partiledarnas relativa popularitet hade både 1964 och 1966 en oberoende direktteffekt på väljarnas partival under kontroll för inställningen till partierna (s 382 f).

iii. Harold Wilsons opinionsläge relativt Douglas-Home/Heath förbättrades mellan 1964 och 1966. Trots att sannolikheten att rösta på labour för varje given kombination av parti- och partiledaråsikt förblev densamma vid de båda valen, var därmed partiledarnas personliga betydelse för valresultatet störst vid 1966 års val (s 386).

iv. Partiledarpopulariteten hade även en långsiktig, *indirekt*, effekt på väljarnas partival. Väljare som stödde de konservativa 1964 men som redan då uppskattade Wilson hade en större tendens att byta till labour 1966 än väljare som inte gillade Wilson (s 387).

v. De väljare som röstade konservativt 1964 men som bytte populäraste partiledare från Douglas-Home till Wilson bytte också parti i större utsträckning än de som även 1966 hade de konservativas partiledare som populärast (s 387).

Argument *v.* kan inte betraktas som ett stöd för tesen om en oberoende partiledarpopularitetseffekt. Författarna undviker att göra just den kontroll för värdering av partierna som är nödvändig i varje försök att renodla betydelsen av partiledarnas popularitet. Förändringen i inställningen till Harold Wilson kan vara grundad i en mer positiv bedömning av labourpartiet. Resterande argument kan överföras till svenska förhållanden.

Att de svenska partiledarna uppfyller de *allmänna* kraven för att påverka valresultatet är ett obestridligt faktum. De fem riksdagspartiernas ledare är utan tvekan väl kända personer. En genomgång av opinionsläget inför 1979 och 1982 års val visar vidare att partiledarnas popularitet varierade kraftigt (Esaiasson, 1985). Det tredje kravet, att partiledarna i allmänhetens ögon kopplas till sina respektive partier, torde närmast per definition vara uppfyllt.

Intressantare är att undersöka i vilken utsträckning argumenten för den *faktiska betydelsen* av partiledarpopulariteten är giltiga i Sverige. I de följande avsnitten har Butler och Stokes' studie replikerats på svenskt material.

3.3 Direkta popularitetseffekter i Sverige

Analysen av direkta popularitetseffekter kommer att genomföras med avseende på både väljarnas val av politisk *blocktillhörighet* och, inom det borgerliga blocket, val av *enskilt parti*.

Den relativa partiledarpopulariteten hade en oberoende direktteffekt på de brittiska väljarnas partival. I tabell 1 redovisas motsvarande undersökning på material från 1979 och 1982 års valundersökningar. Ur tabellen kan för respektive riksdagsval utläsas dels den oberoende direktteffekten av relativ partiledarpopularitet på väljarnas *blockval*, dels motsvarande effekt av relativ partipopularitet.

Analysens startpunkt är de två dimensionerna partipopularitet och partiledarpopularitet. Klassi-

ficeringen av intervjupersonerna till respektive kategorier bygger på om ett borgerligt eller ett socialistiskt parti, respektive en borgerlig eller socialistisk partiledare, gavs högst uppskattningspoäng. Till kategorin balanserad/neutral har förts de intervjupersoner som inte gjorde någon skillnad mellan populäraste borgerliga och socialistiska parti respektive partiledare. Andelen borgerligt röstande har sedan beräknats för samtliga nio teoretiskt tänkbara kombinationer av åsikter. En oberoende *partiledarpopularitetseffekt* tar sig uttryck i att andelen borgerligt röstande sjunker *radvis*. Den oberoende *partieffekten* kan på ett motsvarande sätt utläsas genom att studera tabellen *kolumnvis*.

Tabell 1. Direkta partiledareffekter i 1979 och 1982 års val. Andelen borgerligt röstande efter inställningen till partierna och partiledarna (procent). Tabellernas siffervärden anger andelen borgerligt röstande för varje kombination av åsikter om partierna och partiledarna.

inställning till partierna	inställning till partiledarna		
	pro borgerlig	1979 neutral/ balanserad	pro socialistisk
pro borgerlig	99 (1014)	96 (74)	84 (26)
neutral/balanserad	54 (57)	40 (260)	26 (23)
pro socialistisk	8 (59)	5 (137)	1 (911)
	pro borgerlig	1982 neutral/ balanserad	pro socialistisk
pro borgerlig	98 (899)	93 (99)	83 (59)
neutral/balanserad	51 (35)	39 (270)	33 (36)
pro socialistisk	11 (35)	4 (97)	1 (1015)

Precis som väntat kan en kraftig partipopularitetseffekt skönjas vid både 1979 och 1982 års riksdagsval. Andelen borgerligt röstande sjunker inom varje kolumn vartefter de socialistiska partierna blir mer uppskattade. Resultaten är föga förvånande och är i detta sammanhang snarast att betrakta som en bekräftelse på den använda mätteknikens validitet. Den aktuella frågan gäller i stället om det finns någon *rockskörtseffekt* under kontroll för partifaktorn.

Resultaten indikerar att det finns en viss direkt rockskörtseffekt på väljarnas blockval. Studeras tabellerna radvis sjunker sannolikheten att rösta borgerligt vartefter inställningen till de socialistiska partiledarna blir mer positiv, oavsett vilket parti som är populärast. Förhållandet kan ges en alternativ formulering. Människor som höll minst en av de borgerliga partiledarna Thorbjörn Fälldin, Ola Ullsten och Gösta Bohman/Ulf Adelsohn som populärare än någon av Olof Palme och Lars Werner tenderade både 1979 och 1982 att oftare rösta borgerligt än människor som tyckte bäst om någon socialistisk partiledare *oberoende av inställningen till partierna*. Och människor som föredrog en socialistisk partiledare tenderade tvärtom att oftare rösta socialistiskt än andra människor, oavsett åsikt om partierna. Mönstret från den brittiska undersökningen går alltså igen även i Sverige.

Men även om det övergripande mönstret är identiskt i det brittiska och svenska materialet finns fog för ett par reservationer. För det första bör det poängteras att sambanden är förhållandevis svaga. Räknet i procentdifferenser är den direkta popularitetseffekten svagare i Sverige än i Storbritannien. (Jfr tabell 1 med Butler & Stokes 1969:384 f.) Partiledarnas personliga popularitet

tycks ha vägt tyngre i sextioalets Storbritannien.

Men det finns också allvarligare kritik att rikta mot analysen. Partiledarnas popularitet påverkas av valresultatet. En undersökning av människors värdering av partiledarna *före* och *efter* valet visar på märkbara opinionsförändringar vid såväl 1979 som 1982 års riksdagsval. Efter 1982 års val vann tex Ulf Adelsohn i popularitet, medan framför allt Ola Ullsten blev mindre uppskattad (Esaiason 1985). Även partiernas popularitet är beroende av valresultatet. Efter 1982 års val sjönk tex väljarnas uppskattning av inte bara Ola Ullsten utan också av folkpartiet. Emedan valundersökningarnas intervjuer genomfördes både före och efter valet kan således den utlästa rockskörtseffekten vara ett resultat av opinionsförändringar *efter* valet.

Den uppmätta rockskörtseffekten kan vara både över- och underskattad. Effekten är *överskattad* om väljarna efter valet i första hand bytte inställning till *partierna*. Väljare som verkade ha röstat med de borgerliga partiledarna trots att inställningen till de socialistiska partierna var positiv, kan före valet prefererat ett borgerligt parti. Rockskörtseffekten är *underskattad* om åsikten om *partiledarna* är mest påverkad av valutgången. Personer som röstade borgerligt trots att de föredrog Olof Palme eller Lars Werner kan före valet ha hållit en borgerlig partiledare som populärast.

Valundersökningarnas urvalsdesign möjliggör kontroller för korttidsförändringar i opinionen.⁷ Resultaten i tabell 2 visar om den direkta rockskörtseffekten på väljarnas blockval också återfanns bland väljare intervjuade *före* 1982 års val.

Tabell 2. Direkta partiledareffekter i 1982 års val. Andelen borgerligt röstande bland intervjuade före 1982 års val efter inställningen till partierna och partiledarna (procent). Tabellens siffrvärden anger andelen borgerligt röstande för varje kombination av åsikter om partierna och partiledarna.

inställning till partierna	inställning till partiledarna		
	pro borgerlig	balanserad/neutral	pro socialistisk
pro borgerlig	98 (387)	93 (54)	85 (41)
balanserad/neutral	47 (15)	36 (39)	35 (17)
pro socialistisk	0 (16)	7 (45)	1 (498)

Även under kontroll för opinionsförskjutningar efter valet kvarstår en oberoende popularitetseffekt på väljarnas blockval. Bland väljare som före valet hade en borgerlig partipreferens men som höll någon av Olof Palme och Lars Werner som populärast fanns en tendens att oftare rösta socialistiskt än vad andra borgerligt orienterade personer gjorde. Men sambandet måste specificeras. Popularitetseffekten försvinner bland *väljare med socialistisk partipreferens*. Motsvarande analys på 1979 års val ger i stort sett samma resultat.

Butler och Stokes genomförde sina intervjuundersökningar enbart som eftervalsstudier. I vilken utsträckning den uppmätta partiledareffekten var påverkad av opinionsförändringar under valrörelsen kan omöjligen utrönas. Men att resultaten är snedvridna är högst troligt.

Politiskt intresse och partiidentifikation är två faktorer som kan tänkas inverka på partiledarpopularitetens effekt på människors partival. Politiskt intresserade människor och människor som är starkt identifierade med något politiskt parti kan förmodas ta minst hänsyn till partiledarnas personer (jfr Campbell et al. 1960; Clarke et al. 1979).

Både intresse för politik och graden av partiidentifikation skall tjäna som kontrollvariabler i en fortsatt granskning av rockskörtseffekten. De direkta parti- och partiledarpopularitetseffekterna på väljarnas blockval har beräknats inom var och en av de fyra grupper som bildas vid en kors-tabulering av dikotomiserade partiidentifikations- och intressevariabler (jfr Barton 1955; Petersson 1977:222).

Sambandet mellan inställningen till partiledarna och valet av politiskt block påverkas av människors partiidentifikation och intresse för politik. Rockskörtseffekten försvinner både bland socialistiskt orienterade väljare och bland väljare med en balanserad inställning till partierna inom samtliga fyra väljargrupper. Bilden är emellertid något annorlunda bland väljare med *borgerlig partipreferens*. Bland borgerligt orienterade väljare kan en rockskörtseffekt urskiljas oberoende av partiidentifikation och intresse för politik. Inställningen till partiledarna hade således en viss självständig betydelse för borgerligt orienterade väljares blockval oavsett graden av partiidentifikation och politiskt intresse.

Antagandet om att icke partiidentifierade människor utan intresse för politik tar störst hänsyn till partiledarnas personer bekräftas inte av analysen. Rockskörtseffekten är inte mer påtaglig bland

vare sig borgerliga väljare utan partiidentifikation eller borgerliga väljare utan intresse för politik. Tilläggas bör att en kraftig *partipopularitetseffekt* återfinns oavsett intervjuperiod inom samtliga väljargrupper både 1979 och 1982.

Så här långt har analysen gällt effekten på väljarnas *blockval*. Resultaten har visat att inställningen till partiledarna har en självständig betydelse enbart bland borgerliga väljare. Någon undersökning av rockskörtseffekten inom det borgerliga blocket har ännu inte genomförts. Under efterkrigstiden har centerpartiet, folkpartiet och moderaterna varierat kraftigt i styrka. Partiledarna är möjligen en av de faktorer som bestämmer vilket borgerligt parti som för tillfället betraktas som ledande (jfr Särilvik 1964).

Resultaten i tabellerna 3a–3c visar den oberoende parti- och partiledarpopularitetseffekten bland *borgerliga väljare* under 1982 års val. Effekterna utläses liksom tidigare genom att studera tabellerna kolumnvis respektive radvis. Analysen har genomförts inom tre olika väljargrupper: i tabell 3a bland folkpartister och moderater; i tabell 3b bland folkpartister och centerpartister; och i tabell 3c bland moderater och centerpartister.

Åsikten om partiledarna hade en viss oberoende effekt på borgerliga väljares partival vid 1982 års val. Partiledarnas popularitet påverkade väljarna i framförallt valet mellan moderaterna och centern. Bland partiledarna hade Ulf Adelsohn och Thorbjörn Fälldin den starkaste dragningskraften. Borgerliga väljare som höll Ulf Adelsohn eller Thorbjörn Fälldin som populäraste partiledare uppvisade en tendens att rösta på moderaterna respektive centern oavsett inställningen till partierna. Resultaten förblir desamma om analysen upprepas på enbart förvalsurvalet.

En motsvarande analys på 1979 års val ger ett mer slumpartat utfall. Någon tendens till att en särskild partiledare skulle ha haft en speciellt stark dragningskraft finns inte, även om en viss rockskörtseffekt kan skönjas för den absoluta majoriteten av åsiktskombinationer.

Rockskörtseffekten i tabellerna 3a–3c är inte på något sätt iögonfallande. Sannolikheten att rösta på ett parti förändras relativt lite när tabellerna läses radvis. Som sig bör är den oberoende partieffekten betydligt starkare. Och något övergripande sambandsmönster där samtliga partiledare har en oberoende betydelse för människors röstning finns inte. Men variationerna i partiledarnas dragningskraft understryker samtidigt att par-

tiledarnas personer *kan* påverka utgången av kampen mellan de tre borgerliga partierna. En populär partiledare är en av de faktorer som attraherar allmänt borgerliga väljare.

Tabell 3a–3c. Direkta partiledareffekter inom det borgerliga blocket i 1982 års val. Andelen folkpartister (tabell 3a–3b) respektive moderater (tabell 3c) bland borgerliga väljare efter inställningen till partierna och partiledarna (procent). Analysen har genomförts inom tre väljargrupper: bland folkpartister och moderater (tabell 3a); bland folkpartister och centerpartister (tabell 3b) och bland moderater och centerpartister (tabell 3c).

3a Effekter bland folkpartister och moderater
(andel fp)

inställning till partierna	inställning till partiledarna		
	pro fp	balans/neutral	pro m
pro fp	96 (49)	95 (19)	92 (39)
balans/ neutral	100 (50)	50 (22)	39 (31)
pro m	0 (10)	6 (34)	4 (507)

3b Effekter bland folkpartister och centerpartister
(andel fp)

inställning till partierna	inställning till partiledarna		
	pro fp	balans/ neutral	pro c
pro fp	95 (63)	77 (13)	90 (22)
balans/ neutral	74 (19)	46 (26)	43 (37)
pro c	14 (21)	12 (24)	4 (289)

3c Effekter bland moderater och centerpartister
(andel m)

inställning till partierna	inställning till partiledarna		
	pro m	balans/ neutral	pro c
pro m	97 (495)	93 (46)	71 (14)
balans/ neutral	33 (18)	34 (38)	31 (29)
pro c	20 (20)	7 (27)	1 (245)

3.4 *Opinionsläget 1979 och 1982*

Det tredje av Butler och Stokes' argument för partiledareffekter är direkt kopplat till partiledarpopularitetens betydelse för *valresultatet* snarare än till effekter på väljarnas *partival*. Andelen väljare som föredrog Harold Wilson framför de konservativas partiledare ökade mellan 1964 och 1966. Eftersom Harold Wilson var betydligt populärare än de konservativas partiledare gynnade partiledarnas personliga popularitet labour. Och emedan Wilsons opinionsläge förbättrades var partiledarpopularitetens betydelse för *valresultatet* störst vid 1966 års val.

En motsvarande undersökning på material från 1979 och 1982 års valundersökningar ger tillhanda att en viss opinionsförändring kan noteras även för de svenska partiledarna. Ett borgerligt opinionsöverläge på 6 procentenheter 1979 förbyttes 1982 till ett lika stort plus för de socialistiska partiledarna. Om både socialistiskt orienterade väljare och borgerligt orienterade väljare är lika starkt påverkade av partiledarpopulariteten tjänar det partiblock som har ett opinionsöverläge röster netto på partiledarens popularitet. *Givet ett samband* hade således partiledarnas popularitet ett visst positivt inflytande på det borgerliga blockets valresultat 1979, och på det socialistiska blockets 1982.

Jämfört med Storbritannien är emellertid partiledarpopularitetens maximala betydelse för balansen mellan de partipolitiska blocken betydligt mindre i Sverige. Skillnaden i borgerlig och socialistisk partiledarpopularitet är liten. Få väljare hämtar den populäraste partiledaren från ett annat politiskt block än där det mest omtyckta partiet återfinns.

3.5 *Indirekta popularitetseffekter i Sverige*

Så här långt har bara *direkta* popularitetseffekter behandlats. Men partiledarnas popularitet kan ha betydelse även på ett mer långsiktigt, *indirekt*, sätt. En populär partiledare kan bidra till sitt partis valframgångar genom att över tid färga av sig sin popularitet på partiet. Och omvänt kan en mindre populär partiledare vara en belastning och göra det lättare för väljarna att lämna partiet.

Butler och Stokes prövade förekomsten av indirekta popularitetseffekter genom en analys av partibyterna. I tabell 4 redovisas motsvarande undersökning på det svenska materialet. Har en populär partiledare dragningskraft på väljare från andra partier? Hade tex centerväljare som 1979 stödde Olof Palme större tendens att byta till soci-

aldemokraterna 1982 än centerväljare som föredrog Thorbjörn Fälldin? Tabell 5 innehåller en analog analys, men bland *blockbytare* i stället för bland *partibytare*.

En avgjord varsamhet anbefalles inför tolkningen av resultaten. Endast ett fåtal intervjupersoner gav 1979 en annan partiledare än den egna högst uppskattningspoäng. Antalet intervjuade är i flera fall besvärande litet. Detta får dock inte sätta hämsko på all slutsatsdragning ur materialet. I synnerhet som analysens utfall bekräftar den brittiska undersökningen.

Det är i första hand *borgerliga* väljare som byter parti efter inställningen till partiledarna. En indirekt partiledarpopularitetseffekt återfinns bland samtliga borgerliga bytargrupper, såväl inom det egna blocket som till socialdemokraterna. Undantagna är endast de fåtaliga folkpartisterna som 1982 bytte till centerpartiet.

Moderaternas partiledarskifte verkar inte ha eroderat den mark som röjdes av den populära Gösta Bohman. De borgerliga väljare som uppskattade Bohman 1979 uppvisade en stark tendens att byta till moderaterna 1982, trots skiftet på partiledarposten. En undersökning av opinionsläget vid 1982 års val visar också att Ulf Adelsohn i det närmaste åtnjöt samma popularitet som sin företrädare bland icke moderata väljare (Esaiasson 1985).

Bland bytare från socialdemokraterna förefaller värderingen av partiledarna sakna betydelse. Att förlusterna till vpk var förhållandevis höga bland dem som gillade Lars Werner 1979 kan misstänkas haft andra orsaker än just partiledarnas popularitet. Sören Holmberg visar i en specialanalys av partibyterna i 1982 års val att många socialdemokrater av taktiska skäl röstade på vpk (Holmberg 1984). Inte heller bland vpk-väljarna hade värderingen av partiledarna någon indirekt effekt på partibyterna.

Resultaten kan tolkas i ljuset av vinster och förluster för partierna. Återspeglar siffrorna i tabell 4 verkligheten, förlorade samtliga borgerliga partier röster till varandra och till socialdemokraterna på grund av väljarnas inställning till partiledarna. Socialdemokraterna vann däremot netto från de borgerliga partierna på väljarnas värdering av Olof Palmes person.

En grov skattning av partibyterna inom det borgerliga blocket visar att folkpartiet och centern förlorade något netto mellan 1979 och 1982 på väljarnas värdering av Ola Ullstens respektive Thorbjörn Fälldins person, medan moderaterna

Tabell 4. Indirekta partiledareffekter i 1982 års val. Andelen partibytare 1982 efter inställningen till partiledarna 1979 (procent)

röstning 1979–1982	inställning till partiledarna 1979													
c-väljare 1979	c → s pro Fälldin		pro Palme		c → fp pro Fälldin		pro Ullsten		c → m pro Fälldin		pro Bohman			
byte från c till s, fp respektive m	8	50	4	20	8	30								
n	(125)	(10)	(109)	(20)	(103)	(37)								
fp-väljare 1979	fp → s pro Ullsten		pro Palme		fp → c pro Ullsten		pro Fälldin		fp → m pro Ullsten		pro Bohman			
byte från fp till s, c respektive m	14	60	20	0	40	48								
n	(49)	(5)	(50)	(4)	(50)	(27)								
m-väljare 1979	m → s pro Bohman		pro Palme		m → c pro Bohman		pro Fälldin		m → fp pro Bohman		pro Ullsten			
byte från m till s, c respektive fp	2	20	6	25	3	9								
n	(192)	(5)	(202)	(4)	(189)	(11)								
s-väljare 1979	s → vpk pro Palme		pro Werner		s → c pro Palme		pro Fälldin		s → fp pro Palme		pro Ullsten		s → m pro Palme	pro Bohman
byte från s till vpk, c, fp respektive m	3	14	2	0	0	5	2	0						
n	(391)	(35)	(404)	(7)	(392)	(19)	(392)	(23)						
vpk-väljare 1979	vpk → s pro Werner		pro Palme											
byte från vpk till s	30	29												
n	(47)	(7)												

kan förmodas ha vunnit på Gösta Bohmans popularitet under förvaltning av Ulf Adelsohn.

En motsvarande analys har genomförts också bland blockbytarna (tabell 5). Resultatet står i harmoni med antagandet om en indirekt popularitetseffekt bland borgerliga väljare. Det lilla antal

centerväljare, folkpartister och moderater som 1979 föredrog Olof Palme eller Lars Werner framför någon av de borgerliga partiledarna bytte i stor utsträckning till ett socialistiskt parti 1982. Den omvända tendensen var betydligt svagare.

Tabell 5. Indirekta partiledareffekter i 1982 års val. Andelen blockbytare 1982 efter inställningen till partiledarna 1979 (procent)

röstning 1979–1982	inställning till partiledarna 1979			
	borg → soc pro borg	pro soc	soc → borg pro soc	pro borg
byte från borg block till s-block, respektive från s-block till borg block	6	33	3	6
n	(464)	(15)	(460)	(36)

Emellertid går inte heller den i partibyrtanalysen använda metoden fri från kritik. Den indirekta partiledarpopularitetseffekten riskerar att överskattas. Analysen bygger på antagandet att väljare som 1979 röstade på exempelvis centerpartiet trots att Gösta Bohman var den populäraste partiledaren, hade en *positiv inställning till centerpartiet*. Hade inställningen till partierna och partiledarna haft ett fullständigt samband med partival skulle antagandet varit oproblematiskt. Detta villkor är emellertid inte uppfyllt. Människor röstar inte nödvändigtvis i enlighet med sina värderingar av partierna och partiledarna. Taktiska skäl kan tex ligga bakom ett i förhållande till åsikten inkonsistent partival. Risken för mätfel kan heller inte uteslutas.⁸

Teoretiskt verkar den långsiktiga, indirekta, popularitetseffekten genom att en partiledare B:s popularitet över tid färgar av sig på parti B:s popularitet. Förutsättningen för en indirekt popularitetseffekt är således att en positiv inställning till parti B föregås av en positiv inställning till partiledare B. För en korrekt uppskattning av partiledare B:s indirekta effekt på människors partival vid tidpunkt t är det ofrånkomligt att kontrollera för inställningen till partierna och partiledarna vid både tidpunkt t-1 och t.

En indirekt effekt av partiledare B:s popularitet är tänkbar om två krav är uppfyllda. Partiledare B måste vara populärare än partiledare A vid både t-1 och t. Och inställningen till parti B skall ha förändrats i positiv riktning mellan t-1 och t.⁹

På grundval av de strängare villkor för en indirekt partiledarpopularitetseffekt har en förnyad analys genomförts på ett par av bytargrupperna. Prövningen inskränker sig till bytare från det borgerliga till det socialistiska blocket, och till bytare från centerpartiet till moderaterna.

En indirekt verkande popularitetseffekt på partibyrtarna återfinns även vid en hårdare kontroll.

Visserligen förekommer åsiktsinkonsistent röstning; en liten procent av intervjupersonerna röstade inte i enlighet med inställningen till vare sig partierna och partiledarna. Och en viss andel av partibyrtarna hade vid 1982 års val en sådan kombination av åsikter om partierna och partiledarna att en indirekt popularitetseffekt är utesluten. Men även om effekterna i tabellerna 4 och 5 är något överskattade har resultaten inte på något avgörande sätt snedvridits av de här skisserade felkällorna.¹⁰

4. En reviderad syn på partiledarpopulariteten

Denna undersökning startade med observationen att – med reservation för metodologiska svagheter i flera studier – partiledareffekter har hittats i de flesta västerländska nationer *utom i Sverige*. Ledande forskare och politiker har varit överens om att värderingen av partiledarnas personer inte har någon större betydelse för de svenska väljarnas röstningsbeteende. Genom att replikera en välkänd partiledarstudie från Storbritannien har den etablerade föreställningen delvis kunnat ifrågasättas: Analysresultaten tyder på att det finns en viss rockskörtseffekt även i Sverige. Men samtidigt bör poängteras att partiledarnas personer är mindre viktiga i dagens Sverige än vad de tycks ha varit i exempelvis sextiotalets Storbritannien. En annan reservation är att analysen i flera fall bygger på ett litet antal intervjupersoner vilket gör resultaten statistiskt osäkra.

Den något reviderade bilden av partiledarpopularitetens betydelse byggs upp av följande resultat: I enlighet med ett uppställt antagande påverkade inställningen till partiledarna i första hand *borgerliga väljares röstning*. Effekterna inskränkte sig bland dessa inte till rörelser inom det egna partiblocket. Också valet av *blocktillhörighet* var direkt och indirekt påverkat av partiledarnas popularitet. Däremot tog socialistiskt orienterade

väljare mindre hänsyn till partiledarnas personer. Ytterligare en specificering kan göras. Den långsiktiga, indirekta, effekten av partiledarnas popularitet var kraftigare än den direkta effekten.

Eftersom sambanden överlag är låga, och åsikten om partiledarna i stor utsträckning struktureras av inställningen till partierna, är partiledarpopularitetens betydelse för valresultatet begränsad. Begränsad skall dock inte som hittills gjorts tolkas som obefintlig. Analysresultaten skvallrar om att partiledarnas personliga popularitet är en av de många faktorer som avgör valresultatet. Vad beträffar 1982 års val tjänade socialdemokraterna på sin partiledares popularitet. Olof Palmes rockskörtseffekt gav ett självständigt bidrag till partiets valseger.

Den nyss tecknade bilden kan tyckas anmärkningsvärd. Tidigare forskning pekar som nämnts i en något annan riktning. Förklaringen till resultatet ligger i att bitvis nytt material och en ny förklaringsansats tagits i bruk. Vare sig paneldata eller betydelsen av partiledarnas relativa popularitet har tidigare analyserats.

4.1 Partiledareffekter i kommande val

Möjligheterna för partiledareffekter är beroende av vilken typ av partier som dominerar ett partisystem. Vid en internationell jämförelse framstår partiledareffekten i Sverige som svag, vilket kan förklaras av de svenska partiernas närhet till *partidemokratimodellen*. Den uppmätta partiledareffekten är starkare där partierna i högre grad verkar enligt en rationell röstvinnarmodell. Exempel på sådana nationer är i första hand USA och Kanada men också Västtyskland och Storbritannien.

Partiernas placering på skalan mellan demokrati- och den rationella röstvinnarmodellen är emellertid flexibel; tex varierar skillnaderna mellan partiernas politiska program över tid. Det innebär att möjligheterna för partiledareffekter skiftar, inte bara mellan olika partisystem utan också inom ett och samma partisystem.

Den politiska utvecklingen i Storbritannien kan illustrera fenomenet. Butler och Stokes kunde registrera partiledareffekter under två sextiotalsval, då de programmässiga skillnaderna mellan labour och de konservativa var förhållandevis små. Vid 1979 års val, då väljarna fick ta ställning till två distinkta politiska program, fann däremot Särilvik och Crewe, med reservation för metodologiska skillnader, endast obetydliga effekter av partiledarnas popularitet. (Jfr Butler & King 1965; Butler & King 1966; Butler & Kavanagh 1980).

För Sveriges del kan partiledarnas personer i ett ideologiskt laddat systemförändringsval 1985 komma att få mindre inflytande på valresultatet än i flera tidigare val. Å andra sidan kan partiledarna under perioder med mindre djupgående skiljelinjer mellan partierna ha haft större betydelse för valresultatet än vad de hade 1982.

Det finns också andra förklaringar till att partiledareffekten varierar över tid. Alla partiledare har inte samma dragningskraft. Man kan här spekulera i om massmedias utveckling har gjort det lättare eller svårare för en partiledare att framtona som en magnetisk person. Men mycket talar för att en partiledare som i TV-åldern lyckas framstå som en person med stark utstrålning har större förutsättningar än någonsin tidigare att påverka resultaten i de politiska valen.

Noter

- ¹ En preliminär version av uppsatsen presenterades vid Statsvetenskapliga förbundets årsmöte i Umeå, 11–12 oktober 1984.
- ² Distinktionen mellan effekt på valresultat och effekt på röstningsbeteende har utvecklats av bl a Donald Stokes (1966).
- ³ Partiledare skall förstås som ett omfattande begrepp. Med partiledare menas förutom de av partierna utsedda ledarna också centrala politiska personer som exempelvis presidenterna i USA och Frankrike.
- ⁴ På det individuella planet är partisystemets förankring i historien besläktad med människors känsla av anhängarskap med ett parti, d v s med deras grad av partiidentifikation. Möjligheterna för partiledareffekter skulle kunna antas vara sämre i nationer där partiidentifikationen är utbredd. På *individnivå* finns belegg för ett sådant samband (se tex Campbell et al. 1960, kap 4). Men samtidigt har partiledareffekter på *valresultatet* påvisats även i nationer med hög nivå på partiidentifikationen som USA och Storbritannien.
- ⁵ Partiernas och partiledarnas popularitet uppskattades i 1979 års valundersökning med hjälp av en skalteknik. Intervjupersonerna ombads att på en elvagräddig skala poängsätta först vart och ett av riksdagspartierna, sedan de fem partiledarna. Skalans värden sträckte sig från -5 till +5. Negativa siffror stod för ogillande och positiva siffror för gillande. Frågorna återfanns även i 1982 års valundersökning.
- ⁶ Utan att göra någon distinktion mellan absolut och relativ popularitet redovisar Butler och Stokes i konfirmativt syfte resultat som antyder att även partile-

darnas absoluta popularitetsnivå har betydelse för de brittiska väljarnas röstning. I en regressionsanalys med röstning på labour eller de konservativa i 1964 års val som beroende variabel, och inställning till labour, de konservativa, Harold Wilson och Sir Alec Douglas-Home som oberoende variabler, har samtliga fyra förklaringsvariabler en signifikant direkoeffekt (fotnot 2 s 383 f). Analysens utfall förväntar dock i det avseendet att inställningen till Wilson tycks ha en i det närmaste lika stark effekt som inställningen till de konservativa. Förklaringen till detta kan kanske hittas i Butler och Stokes' sätt att mäta den absoluta nivån på partiledarpopulariteten. Analysen bygger på en serie utvärderingsfrågor där intervjupersonerna ombads räkna upp goda och dåliga sidor hos partiledarna respektive partierna. Den absoluta populariteten uppskattades genom att antalet negativa omdömen subtraherades från antalet positiva omdömen. Mättekniken måste betraktas som mycket grov.

- ⁷ Valundersökningarna innehåller två representativa urval varav det ena intervjuas före valet och det andra efter.
- ⁸ Risken för mätfel torde vara störst med Butler och Stokes något trubbiga mätinstrument. De i valundersökningarna använda frågorna ger ett mer tillförlitligt resultat. I synnerhet om enbart mätinstrumentets ordinala egenskaper utnyttjas.
- ⁹ Under förutsättning att partiledare B är populärare än partiledare A vid både $t-1$ och t är en partiledare B:s långsiktiga popularitetseffekt också tänkbar i tre specialfall: om inställningen till partierna är oförändrad vid $t-1$ och t (antingen positiv till parti A eller neutral), eller om inställningen till partierna förändrats från att vara neutral vid $t-1$ till att vara positiv till parti A vid t . I inget av fallen har den positiva värderingen av partiledare B medfört en positiv inställning till parti B. Men om det skett kvalitativa förändringar inom de tre åsiktskombinationerna kan en popularitetseffekt ha verkat. Partiledare B kan tex ha blivit avsevärt mycket högre värderad än partiledare A, samtidigt som inställningen till de båda partierna blivit mindre polariserad.
- ¹⁰ Ett problem som inte berörts är det långa tidsintervallet i panelstudien. De intervjupersoner som ingår i panelurvalet intervjuades med tre års mellanrum. Under en så lång tidsperiod hinner mindre stabila åsikter om partier och partiledare att ändras många gånger om. De sammanlagda nettoeffekterna skulle sannolikt förstärkas om intervjuerna genomförts med kortare mellanrum.

Referenser

- Aitkin, Don (1977) *Stability and Change in Australian Politics*. Canberra: Australian National University Press.
- Back, Per-Erik & Berglund, Sten (1978) *Det svenska partiväsendet*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Barton, Allen H (1955) "The Concept of Property Space in Social Research", in Paul F Lazarsfeld & Morris Rosenberg (eds). *The Language of Social Research*. Toronto: The Free Press.
- Ben-Sira, Zeev (1981) "Instrumental and Affective Legitimization of Party Support", in Asher Arian (ed.), *The Elections in Israel 1981*. Tel Aviv: Ramot Publishing.
- Berelson, Bernard R, Lazarsfeld, Paul F, McPhee, William N (1954) *Voting, A Study of Opinion Formation in a Presidential Campaign*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Bohman, Gösta (1983) *Så var det*. Stockholm: Bonniers.
- Brody, Richard A & Page, Benjamin I (1972) "The Assessment of Policy Voting", *American Political Science Review*, 66 (1972):450-58.
- Budge, Ian, Crewe, Ivor & Farlie, Dennis (eds.) (1976) *Party Identification and Beyond*. London: John Wiley & Sons.
- Butler, David & Kavanagh, Dennis (1980) *The British General Election of 1979*. London: The Macmillan Press.
- Butler, David & King, Anthony (1965) *The British General Election of 1964*. London: The Macmillan Press.
- Butler, David & King, Anthony (1966) *The British General Election of 1966*. London: The Macmillan Press.
- Butler, David & Stokes, Donald E (1969) *Political Change in Britain*. London: Macmillan.
- Bäck, Mats (1982) *Partier och Organisationer i Sverige*. Stockholm: Liber.
- Campbell, Angus (1966) "Surge and Decline: A Study of Electoral Change", in Angus Campbell, Philip E Converse, Warren E Miller & Donald E Stokes, *Elections and the Political Order*. New York: John Wiley & Sons.
- Campbell, Angus, Converse, Philip E, Miller, Warren E & Stokes, Donald E (1960) *The American Voter*. New York: John Wiley & Sons.
- Charlot, Jean (1975) "The End of Gaullism?" in Howard R Penniman (ed.), *France at the Polls. The Presidential Elections of 1974*. Washington: AEI.
- Clarke, Harold D, Jensen, Jane, LeDuc, Lawrence & Pammet, Jon (1979) *Political Choice in Canada*. Toronto: McGraw-Hill.
- Clarke, Harold D, Jensen, Jane, LeDuc, Lawrence & Pammet, Jon (1982) "Voting Behavior and the Outcome of the 1979 Federal Election: The Impact of Leaders and Issues", *Canadian Journal of Political Science*, 15 (Sept. 1982): 517-52.
- Converse, Philip E & Dupeux, Georges (1966) "De Gaulle and Eisenhower: The Public Image of the Victorious General", in Angus Campbell et al, *Elections and the Political Order*. New York: John Wiley & Sons.

- Daalder, Hans (1979) "The Netherlands", in Stanley Henig (ed.), *Political Parties in the European Community*. London: Georg Allen & Unwin.
- Elephantis, Angelos (1981) "PASOK and the Elections of 1977: The Rise of the Populist Movement", in Howard R Penniman (ed.), *Greece at the Polls. The National Elections of 1974 and 1977*. Washington: AEI.
- Epstein, Leon D (1966) *Political Parties in Western Democracies*. New York: Praeger.
- Esaïasson, Peter (1985) *Partiledarna och 1982 års val*. Statsvetenskapliga institutionen, Göteborg (Stencil).
- Falter, Jürgen W & Rattinger, Hans (1983) "Partien, Kandidaten und Politische Streitfragen bei der Bundestagswahl 1980: Möglichkeiten und Grenzen der Normal-Vote Analyse", in Max Kaase & Hans Dieter Klingman (Hrsg.), *Wahlen und politisches System*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Goldey, David B (1983) "Elections and the Consolidation of Portuguese Democracy: 1974–1983", *Electoral Studies*, 2 (Dec. 1983): 229–40.
- Goldey, David B & Knapp, Andrew F (1982) "Time for a Change: The French Elections of 1981 II. The National Assembly Elections", *Electoral Studies*, 1 (Aug. 1982): 169–94.
- Heidenheimer, Arnold J (1971) "The Chancellor Effect in the Federal Republic", in Donald Schoomaker (ed.), *German Politics*. Lex., Mass.: DC Heath. Cite-rad i Meszaros, 1977.
- Holmberg, Sören (1981) *Svenska väljare*. Stockholm: Liber.
- Holmberg, Sören (1984) *Väljare i förändring*. Stockholm: Liber.
- Holmberg, Sören & Asp, Kent (1984) *Kampen om kärnkraften*. Stockholm: Liber.
- Holmberg, Sören, Westerståhl, Jörgen & Branzén, Karl (1977) *Väljarna och kärnkraften*. Stockholm: Liber.
- Irvine, William P (1982) "Does the Candidate Make a Difference? The Macro-Politics and Micro-Politics of Getting Elected", *Canadian Journal of Political Science*, 15 (Dec 1982): 755–82.
- Katz, Richard S (1980) *A Theory of Parties and Electoral Systems*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Kernell, Samuel J (1977) "Presidential Popularity and Negative Voting: An Alternative Explanation of the Midterm Congressional Decline of the President's Party", *American Political Science Review*, 71 (March 1977) 44–66.
- Kirchheimer, Otto (1966) "The Transformation of the Western European Party Systems", in Joseph LaPalombara & Myron Weiner (eds), *Political Parties and Political Development*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Klingemann, Hans D & Taylor, Charles Lewis (1978) "Partisanship, Candidates and Issues: Attitudinal Components of the Vote in West German Federal Elections", in Max Kaase & Klaus von Beyme (eds), *Elections and Parties*. London: Sage.
- Kritzer, Herbert M & Eubank, Robert B (1979) "Presidential Coattails Revisited: Partisanship and Incumbency Effects", *American Journal of Political Science*, 23 (Aug 1979): 615–26.
- Lipset, Seymour M & Rokkan, Stein (1967) "Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction", in SM Lipset & Stein Rokkan (eds), *Party Systems and Voter Alignments*. New York: The Free Press.
- Mabille, Xavier & Lorwin, Val R (1979) "Belgium", in Stanley Henig (ed), *Political Parties in the European Community*. London: George Allen & Unwin.
- Macridis, Roy C (1981) "Elections and Political Modernization in Greece", in Howard R Penniman (ed), *Greece at the Polls. The National Elections of 1974 and 1977*. Washinton: AEI.
- Maravall, José (1982) *The Transition to Democracy in Spain*. London & Canberra: Croom Helm.
- Marcus, Gregory B (1982) "Political Attitudes During an Election Year: A Report on the 1980 NES Panel Study", *American Political Science Review*, 76 (Sept 1982): 538–60.
- Meszaros, William J (1977) "Popular Evaluation of German Chancellor Effect", *British Journal of Political Science*, 7 (Oct 1977): 493–510.
- McDonough, Peter, López Pina, Antonio & Barnes Samuel H (1981) "The Spanish Public in Political Transition", *British Journal of Political Science*, 11 (1981): 49–79.
- Mommsen-Reindl, Margareta (1980) "Austria", in Peter H Merkl (ed), *Western European Party Systems*. New York: The Free Press.
- Nilson, Sten Sparre (1983) "Elections Presidential and Parliamentary: Contrasts and Connections", *West European Politics*, 6 (Jan 1983): 111–24.
- Norpoth, Helmut (1977) "Kanzlerkandidaten", *Politische Vierteljahresschrift*, 18 (1977): 551–72.
- Pesonen, Pertti & Oksanen, Matti (1982) "The 'Koivisto Phenomenon' in Finland's Presidential Election", *Electoral Studies*, 1 (Aug 1982): 255–59.
- Pesonen, Pertti & Oksanen, Matti (1983) "The 1983 Parliamentary Election in Finland", *Electoral Studies*, 2 (Dec 1983): 269–74.
- Petersson, Olof (1977) *Väljarna och valet 1976*. Stockholm: SCB Liber.
- Pierce, Roy (1981) "Left Right Perceptions, Partisan Preferences, Electoral Participation, and Partisan Choice in France", *Political Behavior*, 3 (1981:1): 117–36.
- Pimlott, Ben (1981) "Portugal – Two Battles in the War of the Constitution", *West European Politics*, 4 (Oct 1981): 286–96.
- Richardson, Bradley M (1975) *The Political Culture of Japan*. Berkley: University of California Press.
- Sartoni, Giovanni (1976) *Parties and Party Systems Vol. I*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, Gordon (1984) *Politics in Western Europe*. London: Heinemann Educational Books.

- SOU 1977:94 *Personval och valkretsindelning*. Stockholm: Liber.
- Stadler, Karl R (1981) "The Kreisky Phenomenon". *West European Politics*, 4 (Jan 1981): 5–14.
- Stokes, Donald E (1966) "Some Dynamic Elements of Contest for the Presidency". *American Political Science Review*, 60 (1966): 19–28.
- Särilvik, Bo (1964) "Politisk rörlighet och stabilitet i valmanskåren". *Statsvetenskaplig Tidskrift*, (1964:4).
- Särilvik, Bo & Crewe, Ivor (1983) *Decade of Dealignment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Worre, Torben (1979) "Forandringer i det danske partisystems sociale grundlag". i Mogens N Pedersen (red), *Dansk politik i 1970'erne*. Viborg: Samfundsvenskabeligt Forlag.
- Wright, William E (1971) "Comparative Party Models: Rational-Efficient and Party Democracy". in WE Wright (ed), *A Comparative Study of Party Organization*. Columbus, Ohio: Charles E Merrill.